

Paulina Obuchowicz

Surgery publications from the 19th and first half of the 20th century at the Library of the Medical University of Wrocław — from project concept to implementation

Wydawnictwa chirurgiczne z XIX i I połowy XX w.
w Bibliotece Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu —
od pomysłu do realizacji projektu

Medical Library Forum 2022;15(2):26–42
DOI: 10.34738/mlf.0067

Medical Library, Wrocław Medical University, Poland
Correspondence to: paulina.obuchowicz@umw.edu.pl

PROFESSIONAL ARTICLE

Abstract

This paper comes as the final stage of the several-months long project titled "Expansion of MUW Library database to include surgery publications from the 19th and the first half of the 20th century", implemented by the Main Library of the Medical University of Wrocław as part of the programme titled "Social Responsibility of Science – Supporting Research Libraries". The idea originated in relation to the potential of the resources held by MUW Library, as the information about them had not been compiled and they had not been made available to the public. The task involved 300 publications from the 19th as well as the first half of the 20th century, in the area of broadly conceived surgery, most of them unique in nature; it consisted in compiling information about them in formal and substantive terms as well as including them in the collections and online catalogues. This paper provides an overview of the project, presents photographs of the most interesting items in the newly created collection, and also highlights the role of MUW Library in promoting both the history of Wrocław as a vibrant centre of medicine and the development of medicine itself by using those invaluable resources.

Streszczenie

Artykuł jest zwieńczeniem kilkumiesięcznego projektu „Rozbudowa bazy danych Biblioteki UMW o wydawnictwa chirurgiczne z XIX i I poł. XX w.”, realizowanego przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu w ramach programu „Społeczna odpowiedzialność nauki – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Pomysł zrodził się z potencjału zbiorów zgromadzonych

przez Bibliotekę UMW, które nie zostały wcześniej opracowane i udostępnione szerokiemu gronu odbiorców. Realizacja zadania zakładała opracowanie formalne i rzeczowe oraz włączenie do zbiorów i uwidocznienie w katalogach online 300 publikacji z XIX i I połowy XX w. dotyczących szeroko pojętej chirurgii, w większości o unikatowym charakterze. Artykuł zawiera krótki opis projektu, zilustrowany zdjęciami najciekawszych pozycji z utworzonej kolekcji, a jednocześnie unaocznia rolę Biblioteki UMW w promowaniu zarówno historii Wrocławia jako prężnego ośrodka medycznego, jak i rozwoju medycyny dzięki wykorzystaniu cennych zasobów.

Keywords:

surgery, surgical publications, history of surgery, renowned surgeons, old medical books, project, "Social Responsibility of Science" (SON), Medical Library of the Wrocław Medical University

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license.

INTRODUCTION – PROJECT OVERVIEW

In 2021, the Main Library of the Medical University of Wrocław (MUW Library) launched a project titled "Expansion of MUW Library database to include surgery publications from the 19th and the first half of the 20th century", implemented as part of the programme titled "Social Responsibility of Science – Supporting Research Libraries". The idea originated in relation to the potential of the resources held by MUW Library, as the information about them had not been compiled and they had not been made available to the public. To begin with, the relevant application was filed, and it obtained references and support from Professor Andrzej Dorobisz, president of the Polish-German Association of Vascular Surgeons, among other scholars; it was then selected for implementation. The project was financed by the Polish Ministry of Education and Science (MEiN).

The related tasks were planned to take six months. The application was filed already in spring 2021, yet the Ministry only approved it in the autumn. Eventually, the project was launched in December 2021 and completed in May 2022.

The task consisted in compiling information about books in formal and substantive terms as well as including them in the collections and online catalogues; it involved 300 publications from the 19th as well as the first half of the 20th century, in the field of broadly conceived surgery, including areas such as gastrointestinal, cardiothoracic, gynaecologic, paediatric, dental, or orthopaedic surgery.

Out of the pool mentioned, 250 volumes constituted documents of various origins that had not previously been included in the collections

or online catalogues; the remaining 50 volumes were books which, although previously covered by the inventory, had not been widely available as information about them was not entered in the online catalogue. Ultimately, 330 publications were earmarked for task implementation. Most of them are in German, some are in English (18 items), French (5), and Polish (1).

A five-person team was selected for the project from among MUW Library staff. Three individuals were tasked with preparing the formal documentation for the books selected for the project, which involved a range of sub-tasks: selecting specific copies to be included in the collection and arranging them by year of publication; evaluating their condition and usefulness for the public; conducting a thorough search regarding the uniqueness of their content and bibliophilic value (websites, databases, catalogues); examining the book-plates, handwritten notes, autographs, and stamps; selecting the books to be elaborated on; verifying the availability of entries in the reference entry files for the publisher or editor and author in the central NUKAT catalogue; verifying the availability of bibliographic descriptions and entries in the reference entry files in catalogues other than NUKAT; preparing substantive information about the resources in the Prolib system or downloading the bibliographic descriptions from the NUKAT catalogue; checking the correctness of the bibliographic descriptions; compiling substantive information for the resources according to the Central Classification of Reference Entries and MeSH (Medical Subject Headings) in Polish and English.

To make the multi-stage process more efficient, each of the cataloguers involved worked on a table where they entered the data on the items they worked on. Another person on the team

was tasked with collating those tables as well as creating a list of documents included in the collections, valuating the resources based on the valuation principles of the MUW Main Library, making accession records in the Prolib system, placing MUW Library ownership signs on the copies and annotating them with relevant numbers, preparing a description of the item and connecting it to the bibliographic description in the Prolib system.

After the subject-matter related work, it was time for technical tasks: placing bar codes and security labels, encoding RFID labels, and including the items in warehouse sequences. That task was assigned to the fifth person on the team, who also had to gather the materials for this paper.

An equally important stage was the conservation work on the books selected. Many of them, although generally in good condition, required minor repairs or book-binding work to regain former glory.

It took an average of five to six hours of work per publication in terms of all the formal, substantive, and technical operations.

As outlined above, this type of project requires many hours of work, even though the assumptions behind it may not appear very complicated. And as always, you need to factor in any potential obstacles that may arise. For example, it takes quite a lot of time for bibliographic descriptions for the publications to be authorised by NUKAT. After creating an entry, the user does not have any direct information until the system approves it. Another arduous aspect is the fact that in line with the regulations on central cataloguing, the only place where information about

the special features of the publication is visible in the “Notes” field. This raises concerns that not all readers will be able to find the additional information they may be interested in – because they will not be aware of the fact that they can do so by entering the said field in the catalogue description.

However, the project is a valuable contribution to the development of science and culture, and directly benefits the users of the collections made available, which is what the main goal for any library is, especially one affiliated with a research centre.

CRITERIA APPLIED WHEN SELECTING DOCUMENTS FOR THE PROJECT

The enormous effort of librarians on the project team has produced a unique collection of surgery publications from the 19th and the first half of the 20th century. Its academic and cultural value is not to be overestimated. The books it includes were written in an era when surgery was developing rapidly, and they are also testament to the level of practice and teaching at that time.

It is common knowledge that the tasks of the university library include collecting research and teaching sources, compiling information about them and making them available. However, popularising the knowledge about history and the current state of knowledge, especially about the accomplishments of the university and the development of science in the region are equally important goals.

In addition, owing to the geographic location and the region’s history, the Library of the Medical University of Wrocław appears especially predisposed to play a leading role in making old medical publications in Poland available. In the 19th and at the beginning of the 20th century, Wrocław was a vibrant centre of surgery where many famous surgeons had their practice or conducted research, which influenced the development of medicine.

The considerable volume of collections received from the liquidated departmental libraries at the University, research libraries or other institutions and private individuals, for which the information had not been compiled yet, served as a starting point for seeking a grant as part of the project aimed at making those invaluable resources available both to researchers and any members of the public interested in the history of medicine and how it was taught in the region of 19th-century Wrocław, Silesia, and Germany.

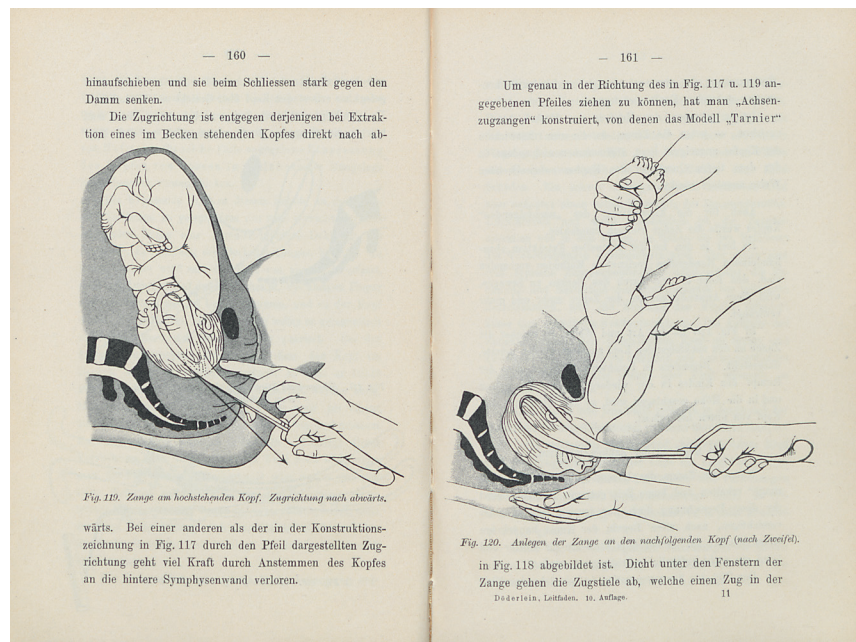

Fig. 1. Pages from the obstetric surgery guide by Albert Döderlein [2]

SELECTED PUBLICATIONS BY FAMOUS SURGEONS

The newly created collection includes many books by pioneers of surgery, outstanding representatives of this branch of medicine, and their students.

One example is Alfred Dührssen, a promoter of vaginal surgeries in obstetrics and gynaecology. That is the topic of his 1899 book titled *Die Einschränkung des Bauchschnitts durch die vaginale Laparotomie (Kolpocoeliotomia anterior)*, where he describes several years of experience

in applying the technique he proposes, listing its benefits based on the successful treatment of many patients. In 1896, he also performed the first surgery of removing a ruptured uterus via the vagina directly after childbirth, which he described in *Der Vaginale Kaiserschnitt. (Nebst Bericht über eine erfolgreiche vaginale Exstirpation des rupturirten Uterus unmittelbar post partum)*.

Albert Döderlein is another famous gynaecologist, who became known for his description of lactic acid bacteria and their functioning [1]. Out of the many publications in obstetrics and

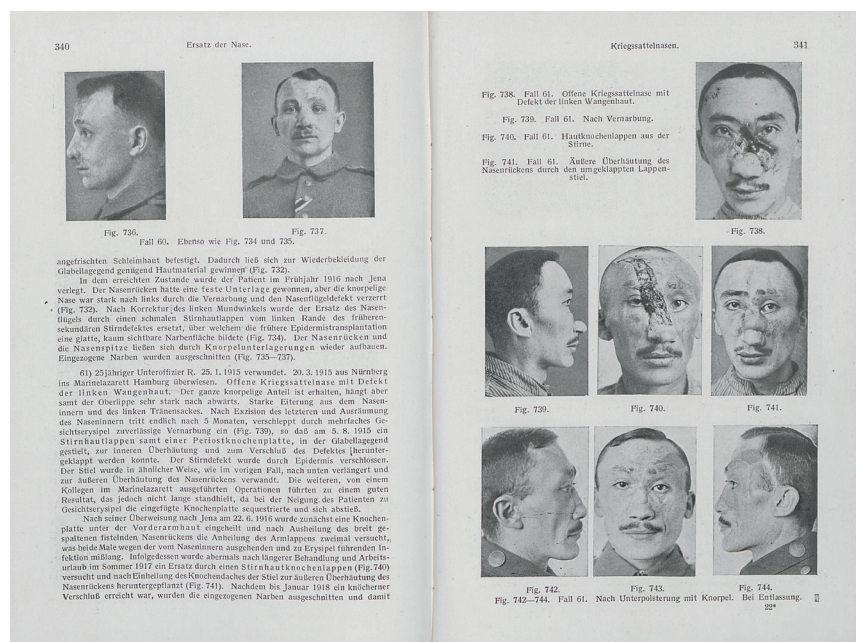

Fig. 2. Pages from the book on reconstructive surgery by Erich Lexer [3]

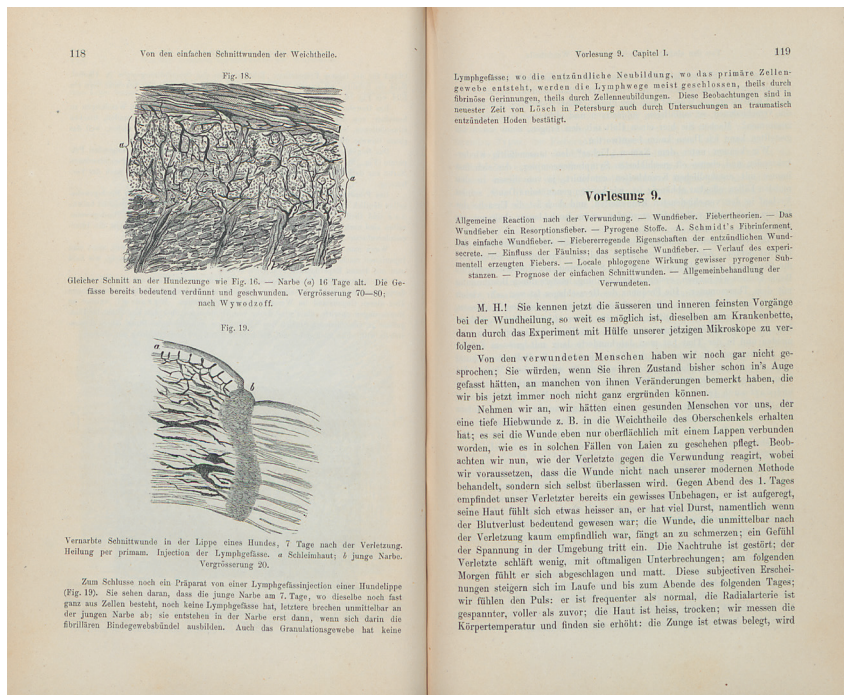

Fig. 3. Pages from the 13th edition of the surgery textbook by Theodor Billroth and Alexander von Winiwarter [5]

gynaecology, he is the author of *Leitfaden für den geburtshilflichen Operationskurs*, a course guide in obstetric surgery. Interestingly, the book was published in small size so that it could be used even while providing medical aid. Thus, the emphasis here is on figures and diagrams so that all the important information is concise but detailed.

Erich Lexer, considered to be a pioneer in plastic surgery, is the author of *Wiederherstellungschirurgie*. Conserved in excellent condition, this

1920 publication on reconstructive surgery contains illustrations and photo documentation of patients before and after the surgeries.

Another specialist in reconstructive surgery, Victor Bruns, wrote a series of textbooks titled *Handbuch der praktischen Chirurgie für Ärzte und Wundärzte*. As he emphasises in the foreword of his book, his aim was first and foremost to “provide an extensive presentation of the entire field of surgery from the current perspective, with a marked focus on practice.”

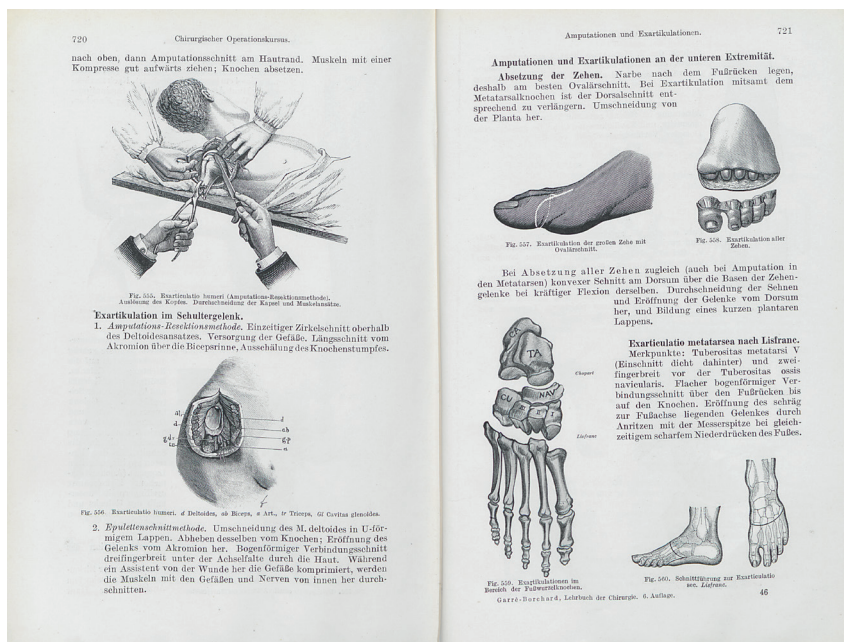

Fig. 4. Pages from the surgery textbook by Carl Garré and August Borchard, 1928 edition. [10]

Another interesting textbook, *Die allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie in einund-fünfzig Vorlesungen*, was written by Alexander von Winiwarter and Theodor Billroth, the latter deemed to be the father of modern surgery of the abdomen, oesophagus, and larynx [4]. The publication is a textbook for medical students and doctors about surgical treatment; it is an orderly compendium with clear structure (51 lectures) and readable figures.

Similar form was used by Edmund Leser in his textbook titled *Die spezielle Chirurgie in 50 Vorlesungen: ein kurzgefasstes Lehrbuch für Ärzte und Studierende*. It is a concise textbook about the surgery of specific human organs, comprised of 50 lectures. The author is known for describing the Leser-Trélat syndrome [6].

Martin Kirschner was the first to perform a successful pulmonary embolectomy (Trendelenburg's operation); he also developed a new method for making an artificial oesophagus and for opening the knee joint [7]. Together with Otto Nordmann, he published *Die Chirurgie: Eine zusammenfassende Darstellung der allgemeinen und der speziellen Chirurgie* – a multi-volume summary of surgical knowledge.

The collection under discussion also contains books by Theodor Kocher, such as *Chirurgische Operationslehre oder Hirnerschütterung, Hirndruck und chirurgische Eingriffe bei Hirnkrankheiten*, published in 1901. The latter presents a detailed discussion of concussion, intracranial pressure, and surgical interventions in brain-related conditions. Kocher was an outstanding physician; he developed methods for operating on the stomach, colon, and thyroid gland, devised new surgical tools, and in 1909 received the Nobel Prize for research in the physiology, pathology and surgery of the thyroid [8].

One of Kocher's students (as well as Robert Koch's) was Carl Garré, an orthopaedic surgeon known for his research into the role of *Staphylococcus aureus* in infections [9]. He wrote *Lehrbuch der Chirurgie*, in cooperation with August Borchard, who would later remember him as referring to the textbook endearingly as the “little book”.

Jan Mikulicz-Radecki was an outstanding Polish-German surgeon and a very important figure in Lower Silesia. He spent the last fifteen years of his career in Wrocław, where he took over a department at the University. He is considered to be the founder of two schools of surgery: the Polish school in Kraków, and the German school

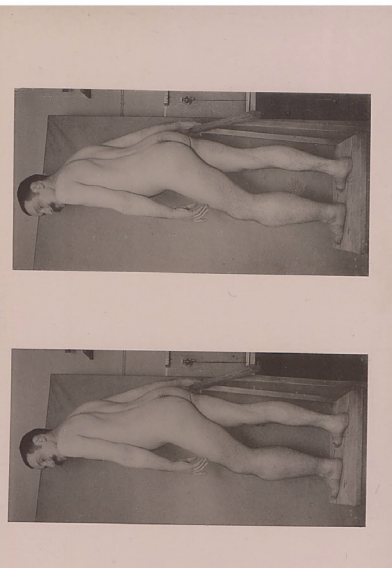
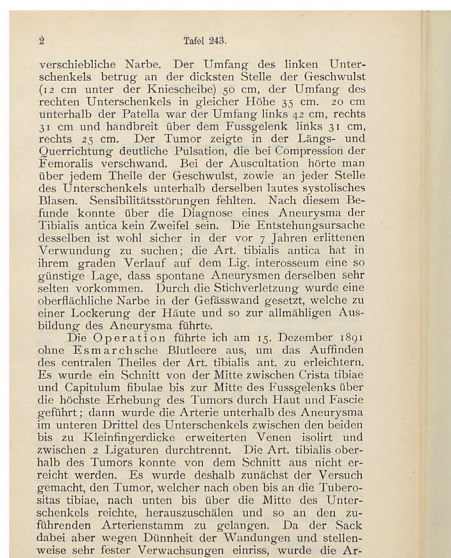
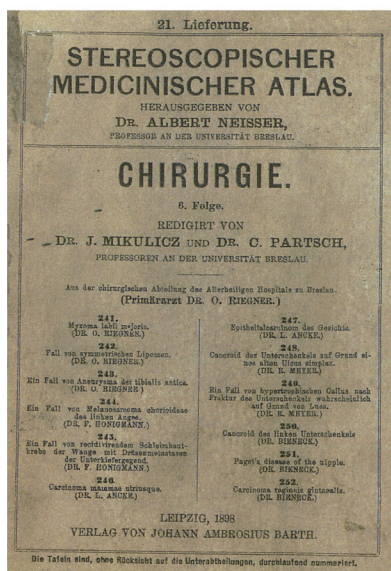

Fig. 5. Title page and a sample table from the atlas of medical cases treated at the All Saints Hospital in Wrocław [12]

in Wrocław. He also developed new operative techniques and tools, and was one of the pioneers of antiseptic and aseptic techniques [11]. Together with Karl Partsch, he edited a publication that was unique in its form: *Stereoscopischer medicinischer Atlas: aus der chirurgischen Abteilung des Allerheiligen Hospitals zu Breslau Lfg. 21, 6te Folge, Chirurgie*, written by Albert Neisser in 1898. It is a small-sized atlas with tables containing a description of the case and photographs of the condition of a particular patient. The item in the collection is the 6th volume of the 21st edition, devoted to cases from the surgery department of the All Saints Hospital in Wrocław.

Mikulicz-Radecki was succeeded by Hermann Küttner, a versatile surgeon (and a military man), delegate of the Red Cross during the war between Turkey and Greece, president of Deutsche Gesellschaft für Chirurgie (German Society for Surgery), and the founder of the Wrocław school of surgery [13]. He was the editor of the series „Neue Deutsche Chirurgie“, which discussed a broad range of topics in surgery. One example is *Verletzungen des Gehirns. T. 1, Gedeckte Hirnverletzungen, Hirnwunden, Fremdkörper des Gehirns*, 1920, about brain injuries.

Verletzungen des Gehirns... is not the only interesting volume in that series. *Dringliche Operationen*, about emergency surgery, is also worth looking at. It was written by Alexander Tietze, a surgeon who was the first to describe an inflammation of costal cartilages, named the Tietze syndrome after him [15]. He was also the primary physician (since 1896) and department head (since 1905) at the All Saints Hospital in Wrocław [16].

Yet another publication from the series that is worth mentioning is the *Geschichte der Neueren Deutschen Chirurgie* of 1915, by Ernst Küster. He describes the history and development of surgery in the 19th century up until his time. The copy held by the MUW Library, despite being more than one hundred years old, has been preserved in excellent condition, with its cover, printed on high-quality paper, almost intact. The author dedicated that book to the German Society for Surgery, which he co-founded, was a member of, and served as its president [17]. He is also known for improving the technique of mastoidectomy – in 1889, he proposed removing the posterior wall of the external auditory canal during the trepanation of the mastoid [18].

UNIQUE DOCUMENTS

The collection created as part of the project includes more than just items that are interesting because of their authors. Many of them gained in value thanks to special features such as provenance markings or handwritten notes. They make the copies unique and may provide basis for bibliophilic research into the history of books, libraries, and cultures, and also serve as a starting point for discussions about what has happened with particular books.

It is a purely human thing that when holding a several-decades old book stamped by a range of libraries from the former German territory, or marked

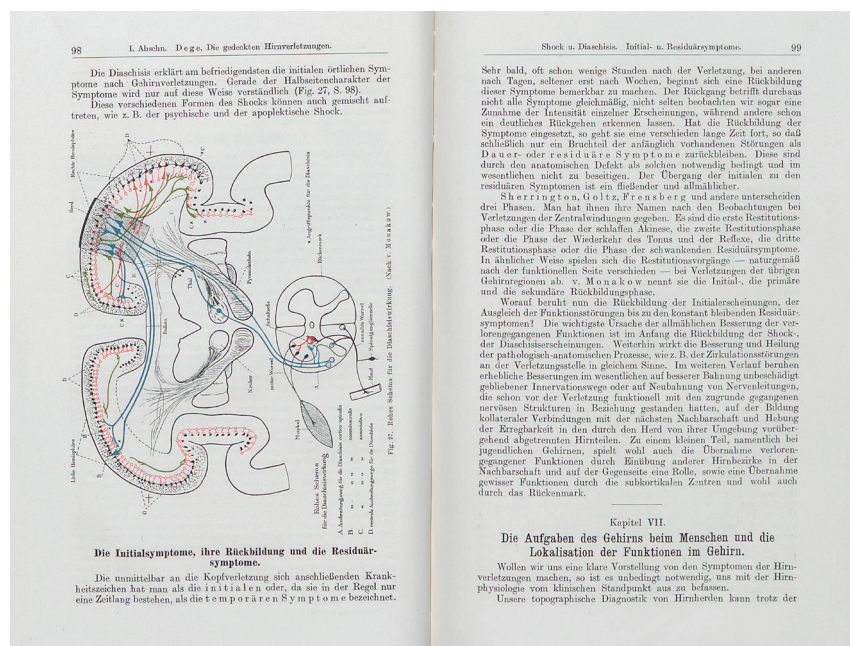

Fig. 6. Pages from the book on brain injuries, part of the *Neue Deutsche Chirurgie* series [14]

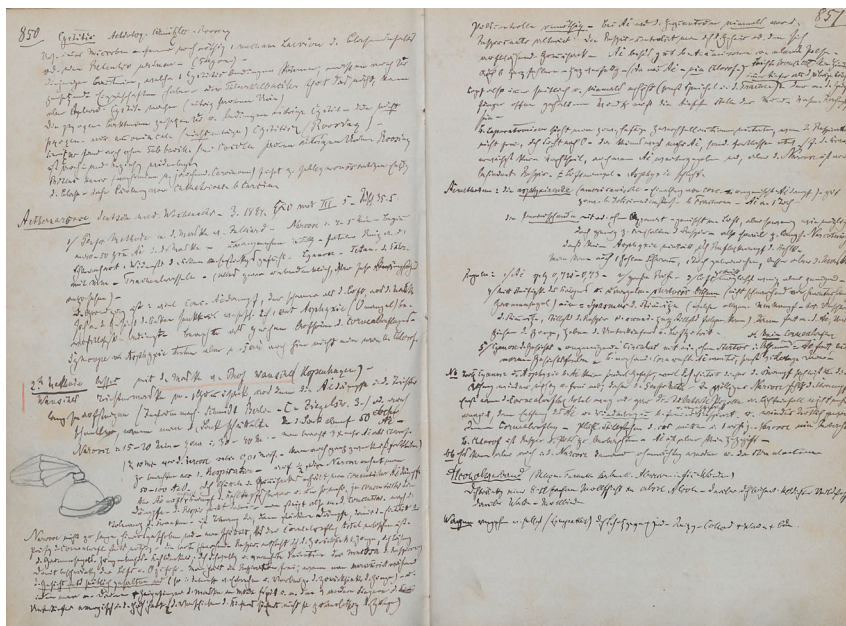

Fig. 7. Handwritten notes in Edmund Leser's surgery textbook [19]

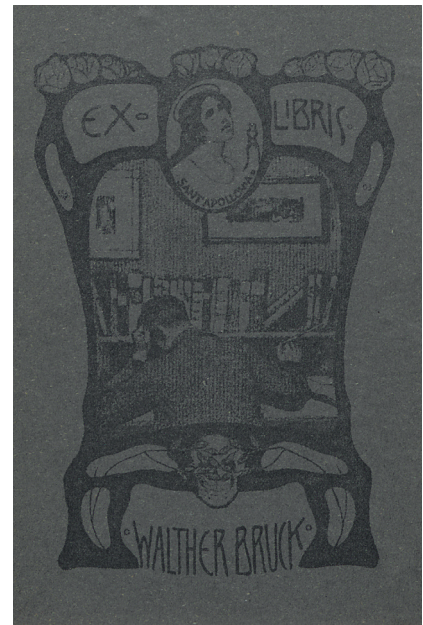

Fig. 10. Walther Bruck's book-plate [21]

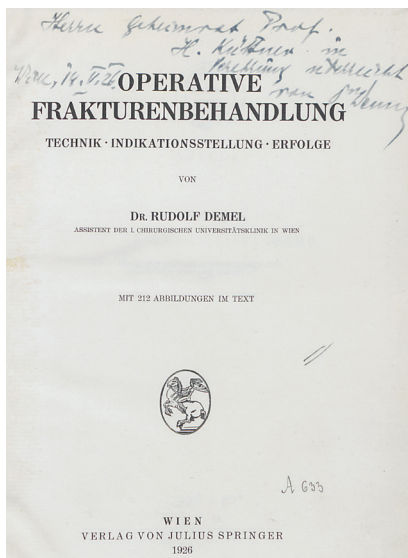

Fig. 8. Title page in Rudolf Demel's book with handwritten dedication from the author for Hermann Küttner [20]

Fig. 11. Sample stamps of physicians and libraries in the books included in the collection created as part of the project [22–33]

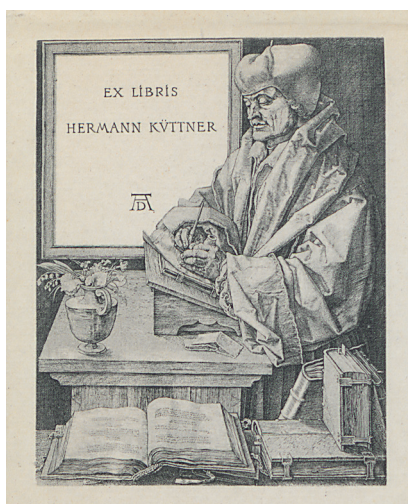

Fig. 9. Hermann Küttner's book-plate [20]

by the name of a specific physician who had his practice in pre-war Wrocław, we begin to wonder: Who was he? What happened to him during the war? How did his book collection end up in the libraries?

One of the books mentioned above, *Die spezielle Chirurgie in 50 Vorlesungen: ein kurzgefasstes Lehrbuch für Ärzte und Studierende*, includes handwritten notes made at the end. They are orderly, and the interesting thing is that their author even continued with the page numbering! Who was he? A physician who supplemented the compendium with his own experiences or the most recent discoveries? Or

a student who was only preparing for his own first surgeries?

In Rudolf Demel's *Operative Frakturenbehandlung: Technik, Indikationsstellung, Erfolge*, you can find a handwritten dedication from the author for Hermann Küttner.

The book also has Küttner's book-plate. It features an image of a Renaissance scribe standing at a bookrest and carefully making notes.

In *Grundsätze der Zahn-Chirurgie: eine neue Behandlungsmethode der Krankheiten der Zähne und des Zahnfleisches enthaltend* (fig. 10), you

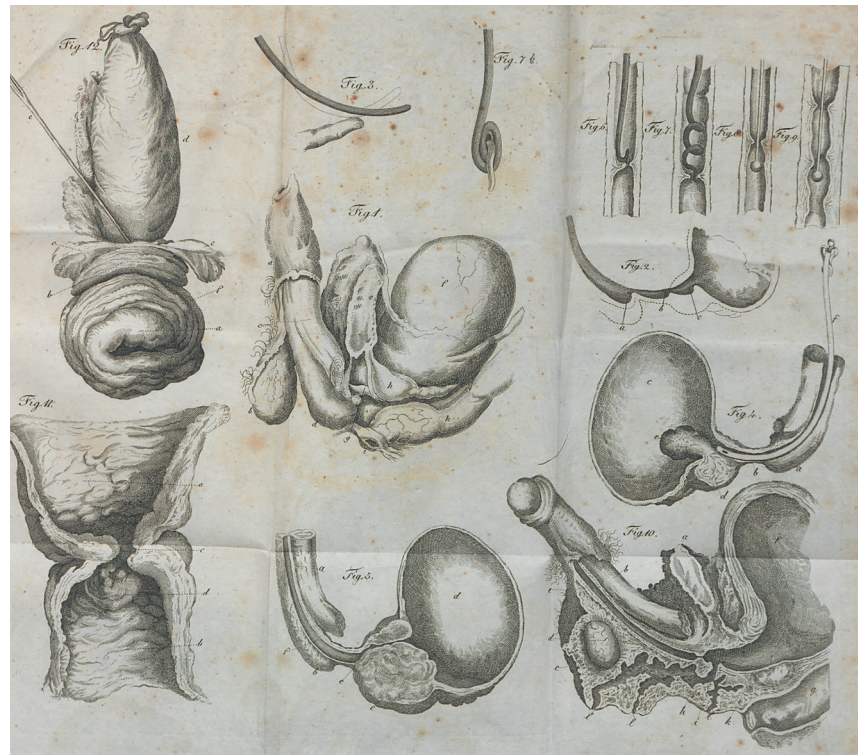
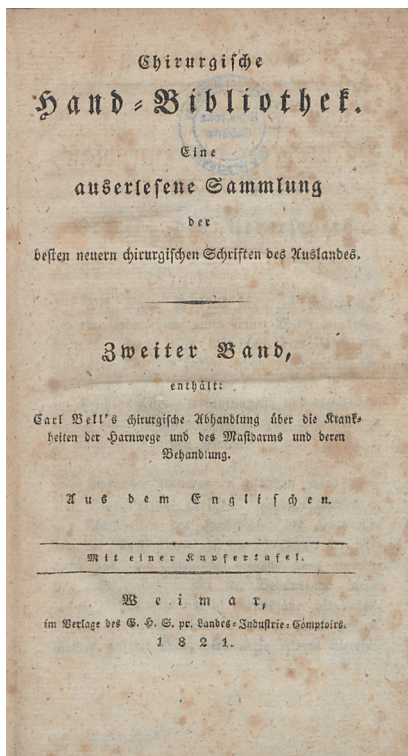

Fig. 12 and 13. Title page and insert with illustrations from the oldest book in the collection [34]

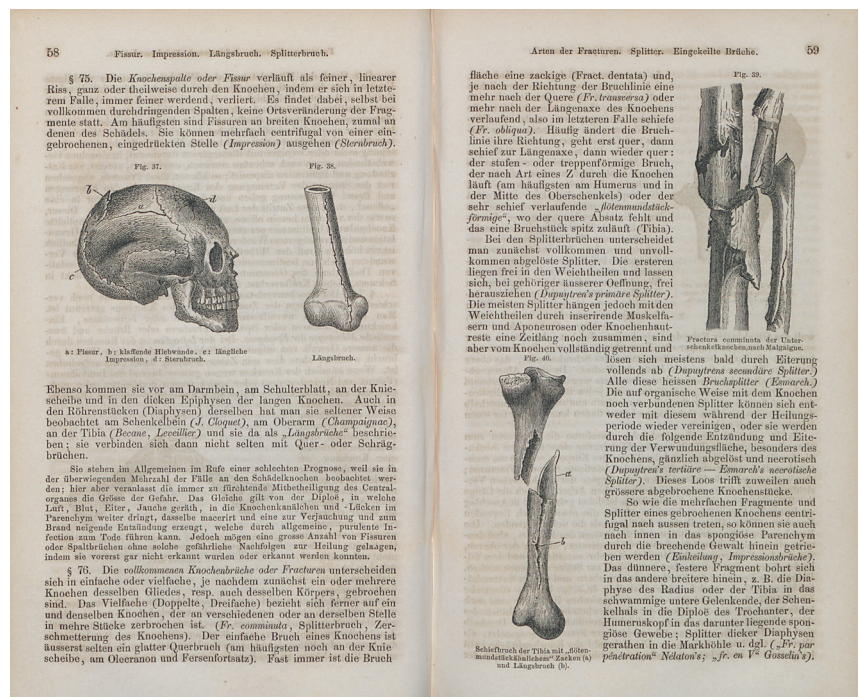
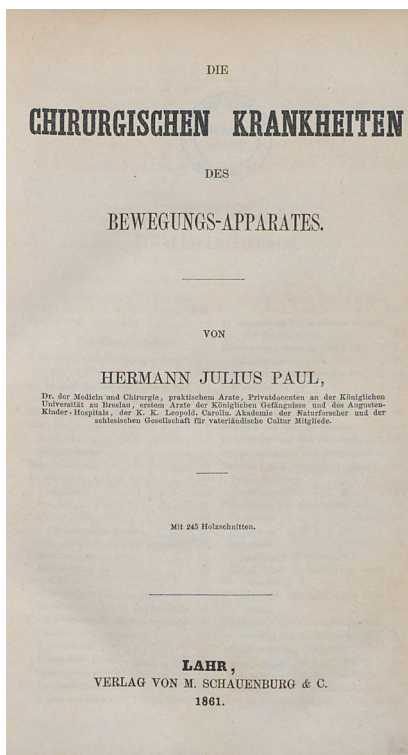

Fig. 14 and 15. Title page and sample pages from the book on the surgery of the musculoskeletal system [35]

can see Walther Bruck's book-plate. At the centre, a man sits at his desk, with a bookcase full of books. We can see his back but his gesture of resting his head on his hand indicates that he is deep in thought. The lower part of the framing includes a skull with eye sockets covered by leaves, while the upper part includes a praying saint.

Not all book-plates are so striking. For example, *Lehrbuch der allgemeinen Chirurgie: nach dem heutigen Standpunkte der Wissenschaft* includes a very modest – compared to the previous two examples – book-plate of Professor Georg Gottstein; it is a simple stamp with the words “Ex libris” and the name.

The books also bear stamps from other physicians active in Wrocław at that time, e.g. Dr. May, Dr. Springer, Dr. Heidrich, Professor Euler.

There are numerous interesting stamps of libraries, clinics or institutes that formed the foundations for the regional centre of medicine, i.e. today's Medical

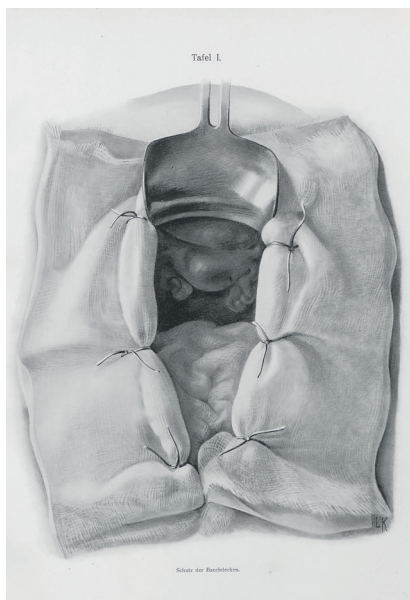

Fig. 16. An illustration from the atlas about the radical treatment of resectable cancer of the uterus [36]

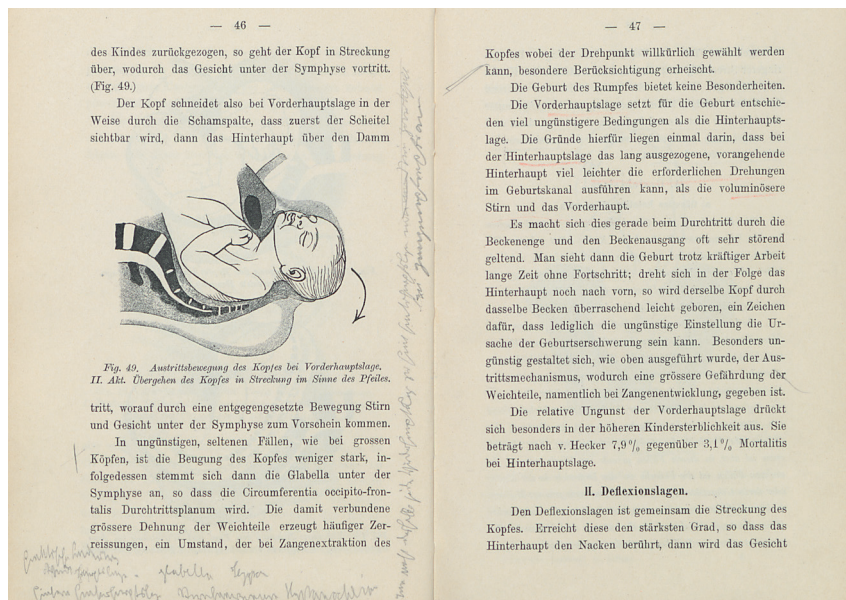

Fig. 17 Pages from the obstetric surgery guide by Albert Döderlein with a reader's underlining and annotations [2]

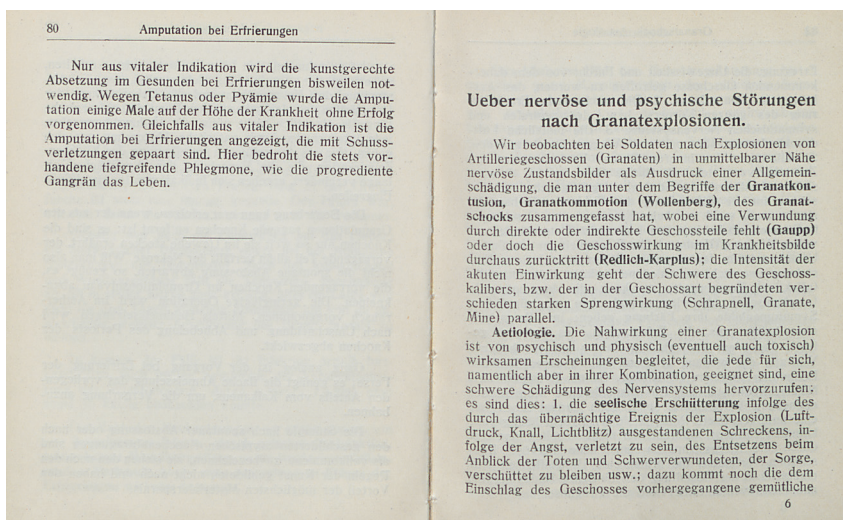

Fig. 18. Pages from the book on field surgery during WWI [22]

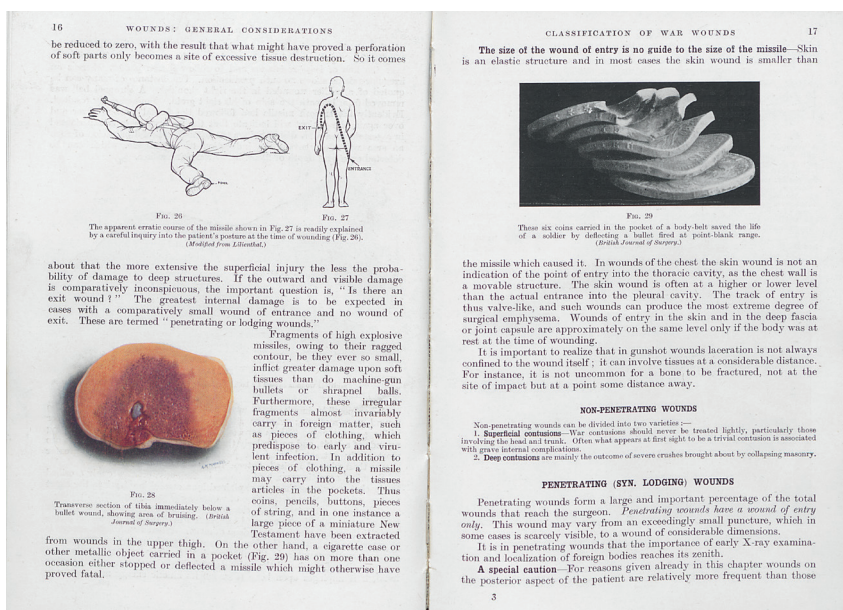

Fig. 19. Pages from the book in English on wartime surgery during World War II [37]

University of Wrocław and the related structures of the University Clinical Hospital (fig. 11). One may name stamps from institutions such as the Institute of Dentistry of the Royal University of Breslau, the Surgery Clinic of the University of Wrocław, the Library of the Clinic for Women's Diseases in Wrocław (with a hand-written note) and – with a different version of its name – the Library of the Royal Clinic of Women's Diseases in Wrocław, as well as the Library of the Municipal Establishment for Nervous and Mental Diseases, and the Central Library of City Hospitals at the All Saints Hospital in Wrocław. Furthermore, the publications included in the collection under discussion include a stamp from the Library of the Society of Physicians in Gdańsk, a stamp of the field hospital in Rawa Ruska, a duplicate marking stamp from the Army Medical Library in the United States, or a well-preserved stamp of the University Polyclinic in Wrocław.

The oldest item in the collection is *Chirurgische Hand-Bibliothek: eine auserlesene Sammlung der besten und neuern chirurgischen Schriften des Auslands. Bd. 2, Abhandlung über die Krankheiten der Harnröhre, der Harnblase, der Vorsteherdrüse und des Mastdarms*. It is already two hundred years old! Obviously, it has clear signs of wear, yet it is a beautiful publication – printed in Gothic font, with an insert with illustrations added at the end.

By way of comparison, *Lehrbuch der speciellen Chirurgie. Thl. 1, Die chirurgischen Krankheiten des Bewegungs-Apparates*, published about 40 years later, could be described as nearly modern, though it too includes interesting illustrations.

There are stark contrasts between other publications as well. *Die Technik der Radikaloperation des Uterus-Karzinoms* was published in very large

format. That copy is also interesting thanks to its insert with detailed drawings, made on art paper and placed at the end.

By contrast, Döderlein's book mentioned above was published in small format so that it could be held close at hand (literally!). Interestingly, the copy includes underlining and annotations – this suggests that someone considered the book useful in his medical practice.

Another small-sized book is *Chirurgie im Felde*, about surgery in the field during World War I.

There is also a book from World War II: a three-volume publication in English, *Surgery of Modern Warfare*, which stands out not only for its drawings but also for the colourful photographs.

Looking at the two items from the collection discussed above, an inevitable thought emerges in relation to the current events in the eastern part of Europe – that books on this topic should only be a historical curiosity...

SUMMARY

As demonstrated in this paper, the collections of the MUW Library include many gems, which will certainly be of interest for many researchers into the history of medicine as well as bibliophiles. Obtaining the funds to implement the task allowed the project team from the Medical University to create an excellent collection of resources hitherto concealed in archives and magazines, interesting in many respects, with great potential, and to make them available to the public. It is not only the duty but also the goal of any librarian passionate about their profession. This is why librarians from the team established to work on the collection undertook the new task with commitment that followed from their inner conviction about the value of the collection they worked on, in terms of both science and the history of the region.

Carrying out such an undertaking also creates momentum for continued activity and search for new projects. This benefits libraries, mostly due to the financial support obtained for the institution's staff, or the possibility to obtain new equipment – for the project under discussion, this involved expanding the equipment of the book-binding section with book conservation materials.

Therefore, it is worth keeping an eye on project competitions, especially those meant for libraries.

What is important is having a high awareness of the potential of resources and selecting the most important ones, as well as brainstorming with the team what would be the best to show the user. It is also important to let the team be creative or take a non-standard approach, as this generates the best ideas. Of course, one should not overlook estimating the volume of the collection and number of employees assigned for the task; furthermore, one should remember to correctly plan the work so that the project is completed within the time limit assigned. When the goal is defined and the team remains motivated, the results will be worth the effort.

WPROWADZENIE – OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROJEKTU

W roku 2021 Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu (Biblioteka UMW) rozpoczęła realizację projektu „Rozbudowa bazy danych Biblioteki UMW o wydawnictwa chirurgiczne z XIX i I poł. XX w.” w ramach programu „Społeczna odpowiedzialność nauki – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Pomysł zrodził się z potencjału zbiorów zgromadzonych przez Bibliotekę UMW, które nie zostały wcześniej opracowane i udostępnione szerokiemu gronu odbiorców. Rozpoczęto od złożenia odpowiedniego wniosku, który zyskał referencje i poparcie m.in. prezesa Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Chirurgów Naczyniowych – prof. dra hab. Andrzeja Dorobisza i został wytypowany do realizacji. Projekt sfinansowano ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki (MEiN).

Działania zaplanowano na sześć miesięcy. Wniosek złożono już wiosną 2021 r., jednak akceptacja MEiN nastąpiła dopiero w okresie jesiennym. Ostatecznie początek projektu przypadł na grudzień 2021 r., a zakończenie – na maj 2022 r.

Realizacja zadania zakładała opracowanie formalne i rzeczowe oraz włączenie do zbiorów i uwiarygodnienie w katalogach online 300 publikacji z XIX i I połowie XX w. dotyczących szeroko pojętej chirurgii, m.in. chirurgii przewodu pokarmowego, torakochirurgii, chirurgii ginekologicznej, pediatricznej, stomatologicznej czy ortopedycznej.

We wspomnianej puli 250 woluminów stanowiły dokumenty o różnej proveniencji, które nie były wcześniej wyszczególnione w zbiorach ani katalogach online, a 50 pozostałych woluminów – książki, które choć wcześniej zinwentaryzowane, nie były szeroko dostępne ze względu

na brak informacji w katalogu online. Ostatecznie do realizacji zadania wytypowano 330 publikacji. Większość z nich to wydawnictwa niemieckojęzyczne, reszta to publikacje w językach angielskim (18 pozycji), francuskim (5) i polskim (1).

Do prac przy projekcie spośród pracowników Biblioteki UMW powołano pięcioosobowy zespół. Trzem osobom powierzono opracowanie formalne książek wybranych do projektu, na co składało się wiele mniejszych zadań: wybór konkretnych egzemplarzy do tworzonej kolekcji i ułożenie ich według roku wydania, ocena stanu zachowania i określenie przydatności dla odbiorców, przeprowadzenie starannych poszukiwań pod kątem unikalności zawartości treściowej i walorów bibliofilskich (strony internetowe, bazy danych, katalogi), zwrócenie uwagi na ekslibrisy, notatki odręczne, autografy i pieczęcie, zakwalifikowanie zbiorów do opracowania, weryfikacja dostępności rekordu kartoteki haseł wzorcowych dla wydawcy lub instytucji sprawczej i autora w katalogu centralnym NUKAT, weryfikacja dostępności opisu bibliograficznego i rekordu kartoteki haseł wzorcowych w katalogach innych niż NUKAT, opracowanie rzeczowe zbiorów w systemie Prolib, ewentualnie pobranie opisu bibliograficznego z katalogu NUKAT, korekta poprawności opisu bibliograficznego, opracowanie rzeczowe zbiorów według CKHW (Centralnej Klasyfikacji Haseł Wzorcowych) i klasyfikacji MeSH (Medical Subject Headings) w wersji polsko – i anglojęzycznej.

Aby wieloetapowy proces prac przebiegał sprawniej, każdy z katalogerów zaangażowanych w projekt tworzył tabelę, w której opisywał dane opracowywanych przez siebie pozycji. Kolejnej osobie z zespołu powierzono scalenie wspomnianych tabel, a także stworzenie wykazu dokumentów wcielonych do zbiorów, wycenę zbiorów na podstawie zasad wyceny Biblioteki Głównej UMW, sporządzanie akcesji w systemie Prolib, opatrzenie egzemplarzy znakami własności Biblioteki UMW i naniesienie właściwej numeracji, wykonanie opisu egzemplarza oraz powiązanie z opisem bibliograficznym w systemie Prolib.

Po pracach merytorycznych nastąpił etap prac technicznych: oklejanie kodami kreskowymi i etykietami zabezpieczającymi, zakodowanie etykiet RFID, włączenie opracowanych zasobów do ciągów magazynowych. To zadanie przypadło w udziale piątej osobie z zespołu, do której obowiązków należało również zebranie materiałów do niniejszego artykułu.

Nie mniej ważnym etapem była konserwacja wytypowanych książek. Wiele egzemplarzy, choć

w dobrym stanie ogólnym, wymagało drobnych napraw lub prac introligatorskich, aby odzyskać dawną formę.

Praca nad jedną publikacją – kompletnie opracowaną formalnie, rzeczowo i technicznie – zajmowała średnio 5–6 godz.

Jak zaprezentowano wyżej, taki projekt – choć założenia mogą wydawać się nieskomplikowane – wymaga wielu godzin pracy. I jak zwykle należy liczyć się z przeszkodami, które mogą się pojawić. Przykładowo dość długo trwa proces autoryzowania wprowadzonych opisów bibliograficznych publikacji przez NUKAT. Po utworzeniu opisu użytkownik nie ma bezpośredniej informacji aż do momentu zatwierdzenia go przez system. Inną uciążliwością jest fakt, że według przepisów katalogowania centralnego jedyne miejsce, w którym widać informacje o cechach szczególnych publikacji, to pole „Uwagi”. Zachodzi więc obawa, iż nie wszystkim zainteresowanym czytelnikom uda się dotrzeć do dodatkowej wiedzy – ze względu na brak świadomości, że można to zrobić przez wejście w opis katalogowy we wspomniane pole.

Niemniej jednak realizacja projektu oznacza wkład w rozwój nauki i kultury oraz bezpośrednią korzyść dla użytkowników uwidocznionych zbiorów, a to przecież główny cel przyświecający działalności każdej biblioteki, zwłaszcza jeśli jest ona związana z ośrodkiem naukowym.

KRYTERIA KWALIFIKOWANIA DOKUMENTÓW DO PROJEKTU

Efekt wytężonej pracy bibliotekarzy z zespołu projektowego stanowi unikatowa kolekcja wydawnictw chirurgicznych z XIX i I połowy XX w. Nie do przecenienia jest jej wartość naukowa i kulturowa. Pozytywnie w niej zawarte powstały w epoce dynamicznego rozwoju chirurgii, świadczą również o ówczesnym poziomie praktyki i nauczania.

Jak powszechnie wiadomo, zadaniami biblioteki uczelni wyższej są gromadzenie, opracowanie i udostępnianie źródeł naukowych i dydaktycznych. Jednak do nie mniej ważnych celów należy upowszechnianie wiedzy na temat historii i współczesnego stanu wiedzy, szczególnie zaś – osiągnięć uczelni i rozwoju nauki regionu.

Dodatkowo, ze względu na położenie geograficzne i historię regionu, Biblioteka Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu wydaje się predestynowana do odgrywania wiodącej roli w udostępnianiu dawnych wydawnictw medycznych w Polsce. To właśnie

Wrocław był w XIX i początkach XX w. prężnym ośrodkiem chirurgicznym, gdzie praktykowało lub prowadziło działalność naukową wielu znanych chirurgów, mających wpływ na rozwój medycyny.

Znaczna objętość nieopracowanych jeszcze zbiorów otrzymanych w spadku po likwidowanych bibliotekach zakładowych uniwersytetu, bibliotekach naukowych czy innych instytucjach lub osobach prywatnych stanowiła punkt wyjścia do pozyskania dofinansowania w ramach projektu, którego celem było udostępnienie cennych zbiorów zarówno badaczom, jak i wszystkim zainteresowanym historią medycyny i jej nauczania na terenie XIX-wiecznego Wrocławia, Śląska i Niemiec.

WYBRANE PUBLIKACJE ZNANYCH CHIRURGÓW

W utworzonej kolekcji znajduje się wiele książek z dorobku pionierów chirurgii, wybitnych przedstawicieli tej gałęzi medycyny oraz ich uczniów.

Jako przykład posłużyć tu może Alfred Dührssen, propagator operacji pochwoowych w położnictwie i ginekologii. O tym właśnie traktuje książka *Die Einschränkung des Bauchschnitts durch die vaginale Laparotomie (Kolpocoeliotomia anterior)* z 1899 r., w której Dührssen opisuje kilkunastoletnie doświadczenia w stosowaniu proponowanej przez siebie techniki i wyszczególnia jej zalety, opierając się na własnych sukcesach w leczeniu wielu pacjentek. W 1896 r. dokonał on także pierwszej operacji usunięcia pękniętej macicy drogą pochwową zaraz po porodzie, co opisał

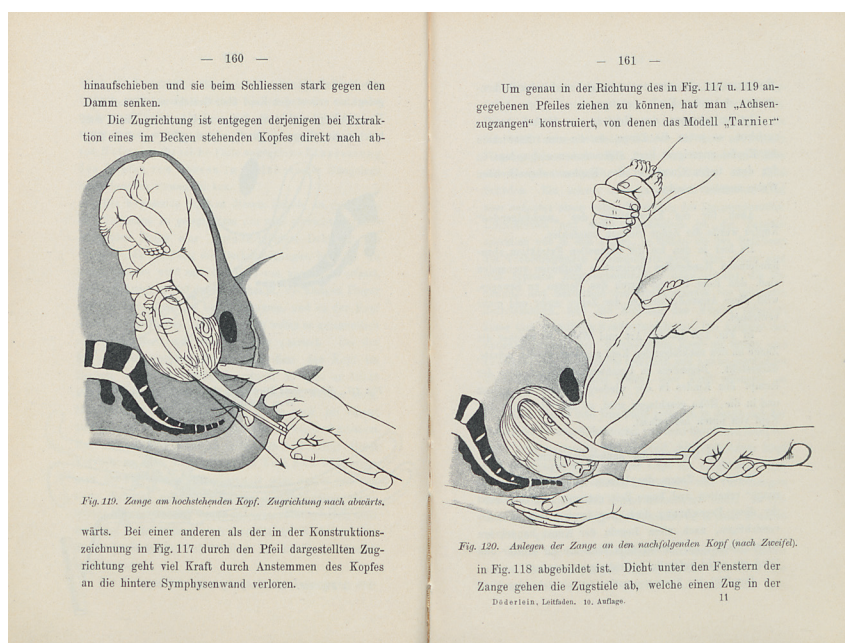
w *Der Vaginale Kaiserschnitt. (Nebst Bericht über eine erfolgreiche vaginale Exstirpation des rupturirten Uterus unmittelbar post partum)*.

Innym znanym ginekologiem jest Albert Döderlein, który zasłynął opisem pałeczek kwasu mlekowego i ich działania [1]. Pośród wielu pozycji z zakresu położnictwa i ginekologii jego autorstwa jest *Leitfaden für den geburtshilflichen Operationskurs*, przewodnik po kursie chirurgii położniczej. Co ciekawe, pozycja ta została wydana w niewielkim formacie, aby w razie potrzeby można było z niej skorzystać nawet podczas udzielania pomocy lekarskiej. Nacisk położono tu więc na rycinę i schematy rysunkowe, aby w jak najbardziej skrótovej – ale i szczegółowej – formie przekazać wszystkie istotne informacje.

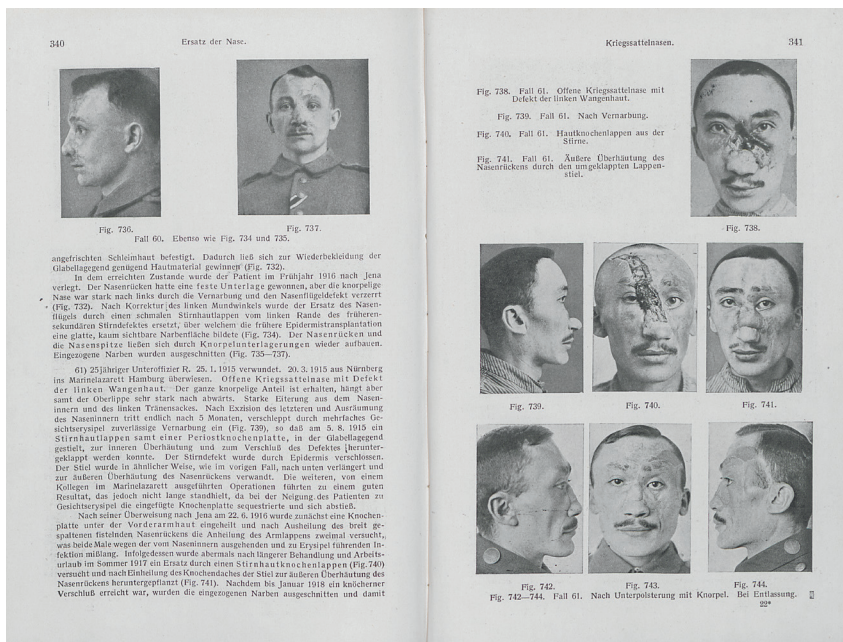
Uważany za pioniera chirurgii plastycznej Erich Lexer jest autorem *Wiederherstellungschirurgie*. To świetnie zachowane wydawnictwo z 1920 r. na temat chirurgii rekonstrukcyjnej, zawierające ilustracje oraz wzbogacone o dokumentację fotograficzną pacjentów przed zabiegami i po nich.

Innym specjalistą w dziedzinie chirurgii rekonstrukcyjnej był Victor Bruns, autor serii podręczników „Handbuch der praktischen Chirurgie für Ärzte und Wundärzte”. Jak sam podkreślił w przedmowie do swojego dzieła, miał na celu przede wszystkim „obszerne przedstawienie całej dziedziny chirurgii z jej aktualnego punktu widzenia, ze zdecydowaną tendencją praktyczną”.

Autorem innego ciekawego podręcznika – *Die allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie*

II. 1. Fragment przewodnika po kursie chirurgii położniczej autorstwa Alberta Döderleina [2]

II. 2. Fragment książki na temat chirurgii rekonstrukcyjnej autorstwa Ericha Lexera [3]

in einundfünfzig Vorlesungen, napisanego wraz z Alexandrem von Winiwarterem, jest Theodor Billroth, określany ojcem nowoczesnej chirurgii jamy brzusznej, przełyku i krtani [4]. Wspomniane wydawnictwo to podręcznik dla studentów medycyny i lekarzy z zakresu leczenia operacyjnego – uporządkowane kompendium z klarowną strukturą (51 wykładów) i czytelnymi rycinami.

Podobną formę w swoim podręczniku *Die spezielle Chirurgie in 50 Vorlesungen: ein kurzgefasstes Lehrbuch für Ärzte und Studierende* zastosował Edmund Leser. Książka stanowi zwięzły

podręcznik chirurgii konkretnych organów ludzkich, złożony z 50 wykładów. Autor znany jest z opisu zespołu Lesera-Trélat [6].

Chirurgiem, który przeprowadził pierwszą udaną embolektomię tętnicy płucnej (operację Trendelenburga), a także rozwinął nową metodę wytwarzania sztucznego przełyku i metodę otwarcia stawu kolanowego [7], był Martin Kirschner. Wraz z Ottomem Nordmannem wydał wielotomową publikację *Die Chirurgie: Eine zusammenfassende Darstellung der allgemeinen und der speziellen Chirurgie* – podsumowanie wiedzy z zakresu chirurgii.

W omawianej kolekcji znajdują się książki autorstwa Theodora Kochera, jak *Chirurgische Operationslehre* czy *Hirnerschütterung, Hirndruck und chirurgische Eingriffe bei Hirnkrankheiten* z 1901 r. W drugim dziele szczegółowo omówiono zagadnienia wstrząśnienia mózgu, ciśnienia śródczaszkowego i interwencji chirurgicznych w chorobach mózgu. Kocher to wybitny lekarz, który opracował metody operacji żołądka, jelita grubego i tarczycy, stworzył nowe narzędzia chirurgiczne, a w 1909 r. otrzymał Nagrodę Nobla za badania dotyczące fizjologii, patologii i chirurgii tarczycy [8].

Uczniem Kochera (jak również Roberta Kocha) był Carl Garré, chirurg ortopeda znany z badań nad rolą gronkowca złocistego w zakażeniach [9]. Jest on jednym z autorów *Lehrbuch der Chirurgie*, podręcznika chirurgii, który – jak wspomina współautor August Borchard – pieszczotliwie nazywał „ksiażeczka”.

Wybitnym chirurgiem polsko-niemieckim, a zarazem niezwykle ważną postacią dla Dolnego Śląska był Jan Mikulicz-Radecki. Ostatnie kilkanaście lat swojej kariery spędził we Wrocławiu, gdzie objął katedrę na tutejszym uniwersytecie. Jest uznawany za twórcę dwóch szkół chirurgicznych: polskiej w Krakowie i niemieckiej we Wrocławiu. To także pomysłodawca nowych technik operacyjnych i narzędzi chirurgicznych oraz jeden z pionierów antyseptyki i aseptyki [11]. Razem z Karlem Partschem redagował dość nietypowe w formie wydawnictwo – *Stereoscopischer medicinischer Atlas aus der chirurgischen Abteilung des Allerheiligen Hospitals zu Breslau* Lfg. 21, 6te Folge, Chirurgie autorstwa Albera Neissera z 1898 r. Jest to niewielkich rozmiarów atlas zawierający osobne tablice, które składają się z opisu przypadku medycznego i fotografii schorzenia konkretnego pacjenta. W kolekcji znajduje się 6. część 21. wydania, poświęcona przypadkom z oddziału chirurgicznego Szpitala Wszystkich Świętych we Wrocławiu.

Następcą Mikulicza-Radeckiego na stanowisku był Hermann Küttner, wszechstronny chirurg (także wojskowy), delegat Czerwonego Krzyża podczas wojny turecko-greckiej, przewodniczący Deutsche Gesellschaft für Chirurgie (Niemieckie Towarzystwo Chirurgiczne) i twórca wrocławskiej szkoły chirurgicznej [13]. Redagował on serię „Neue Deutsche Chirurgie”, w której omawiano szerokie spektrum zagadnień z chirurgii. Przykładem może być pozycja *Verletzungen des Gehirns. T. 1, Gedeckte Hirnverletzungen, Hirnwunden, Fremdkörper des Gehirns* z 1920 r. o urazach mózgu.

Verletzungen des Gehirns... to niejedyny ciekawy tom ze wspomnianej serii. Warto też zwrócić

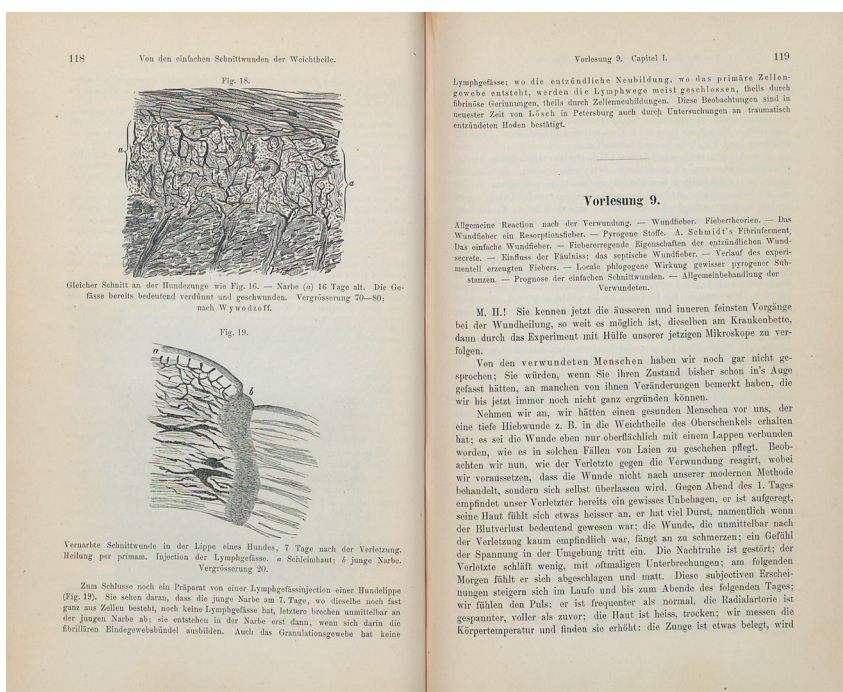
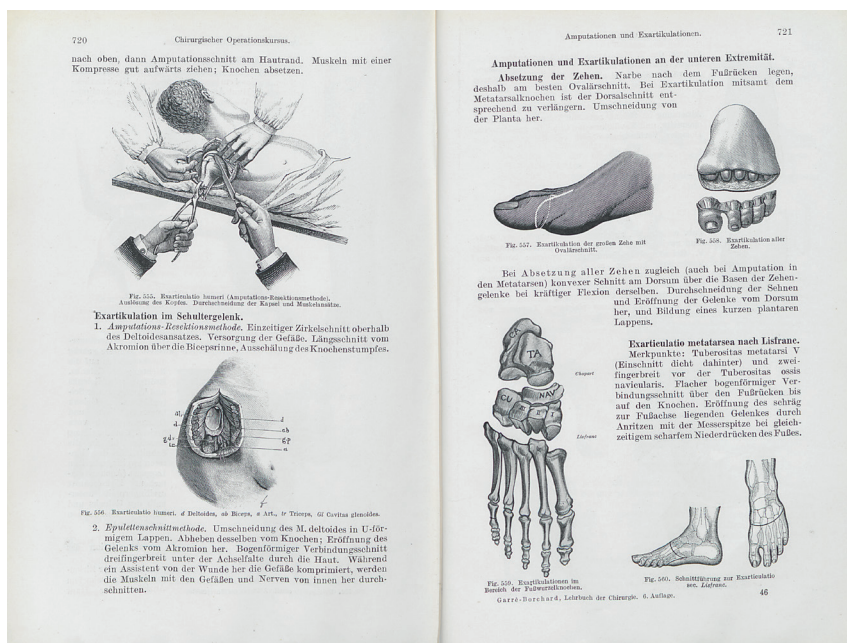
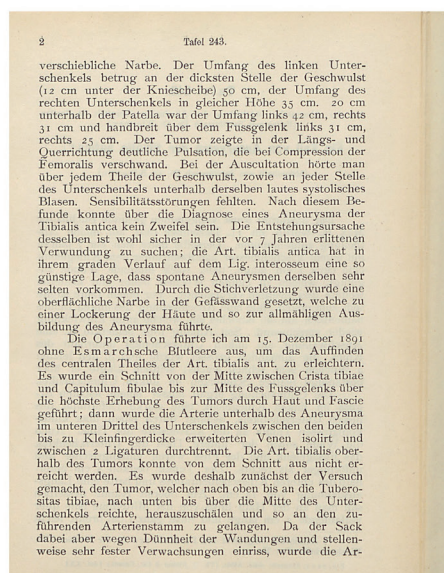
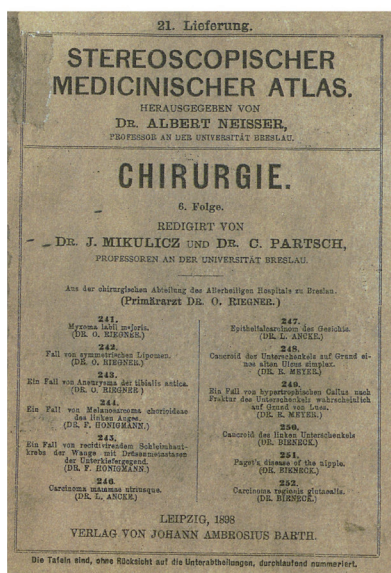

Fig. 3. Pages from the 13th edition of the surgery textbook by Theodor Billroth and Alexander von Winiwarter [5]

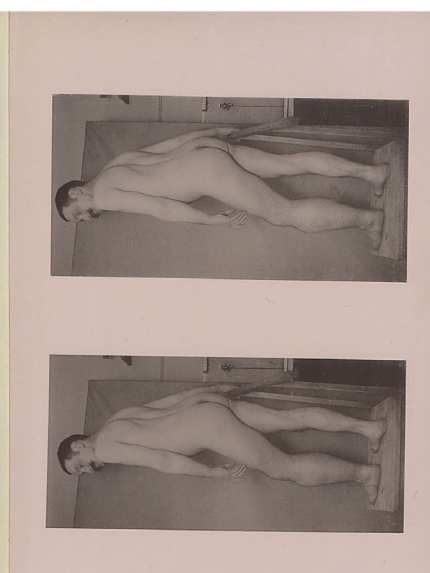
II. 4. Fragment podręcznika chirurgii autorstwa Carla Garrégo i Augusta Borcharda w wydaniu z 1928 r. [10]

zyskało dodatkową wartość dzięki szczególnym elementom, takim jak znaki proveniencji czy odręczne notatki. Czynią one egzemplarze unikatowymi i mogą stanowić bazę do badań bibliofilskich w kontekście historii książki, bibliotek i kultury, jak również stać się punktem wyjścia do rozważań na temat losów danej publikacji.

To typowo ludzkie, że biorąc do ręki kilkudziesięcioletnią książkę, opieczętowaną przez szereg bibliotek z dawnego obszaru Niemiec lub opatrzoną nazwiskiem konkretnego lekarza praktykującego w przedwojennym Wrocławiu, zaczynamy się zastanawiać: Kim był ten lekarz? Co się z nim stało w związku z wojenną zawieruchą? W jaki sposób jego zbiór książek trafił do bibliotek?

Jedną z wcześniej wspomnianych ksiąg, *Die spezielle Chirurgie in 50 Vorlesungen: ein kurzgefasstes Lehrbuch für Ärzte und Studierende*, ma

II. 5. Strona tytułowa i przykładowa tablica z atlasu przypadków medycznych leczonych w Szpitalu Wszystkich Świętych we Wrocławiu [12]

uwagę na *Dringliche Operationen*, tom poświęcony pilnym zabiegom. Autor – Alexander Tietze, chirurg, jako pierwszy opisał zapalenie chrząstek żebrowych, od jego nazwiska określane jako zespół Tietzego [15]. Tietze był także ordynatorem (od 1896 r.) i prymariuszem (od 1905 r.) we wrocławskim Szpitalu Wszystkich Świętych [16].

Kolejną wartą wspomnienia pozycją z prezentowanej serii jest *Geschichte der Neueren Deutschen Chirurgie* z 1915 r. autorstwa Ernsta Küstera. Opisuje on historię i rozwój chirurgii w XIX w. do czasów sobie współczesnych. Egzemplarz będący w posiadaniu Biblioteki UMW, pomimo swoich ponad 100 lat, zachował się w doskonałym stanie, z niemal nienaruszoną

okładką, wydrukowaną na papierze wysokiej jakości. Autor zadedykował pracę Niemieckiemu Towarzystwu Chirurgicznemu, którego był członkiem, współzałożycielem i przewodniczącym [17]. Znany jest również z ulepszenia techniki mastoidektomii – w 1889 r. zaproponował w usuwanie tylnej ściany przewodu słuchowego zewnętrznego w trakcie trepanacji wyrostka sutkowatego [18].

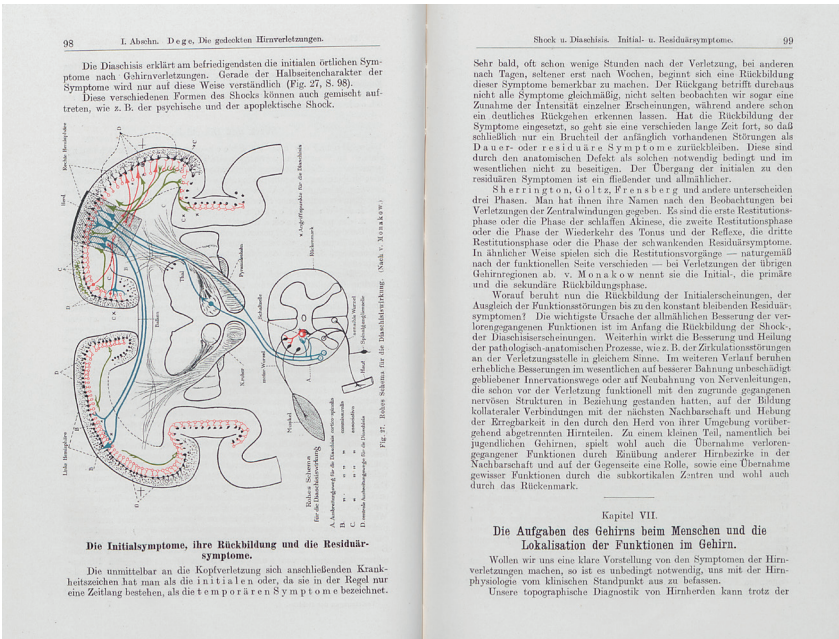
DOKUMENTY UNIKATOWE

W kolekcji utworzonej na potrzeby realizowanego projektu znajdują się nie tylko pozycje interesujące ze względu na autorów. Wiele z nich

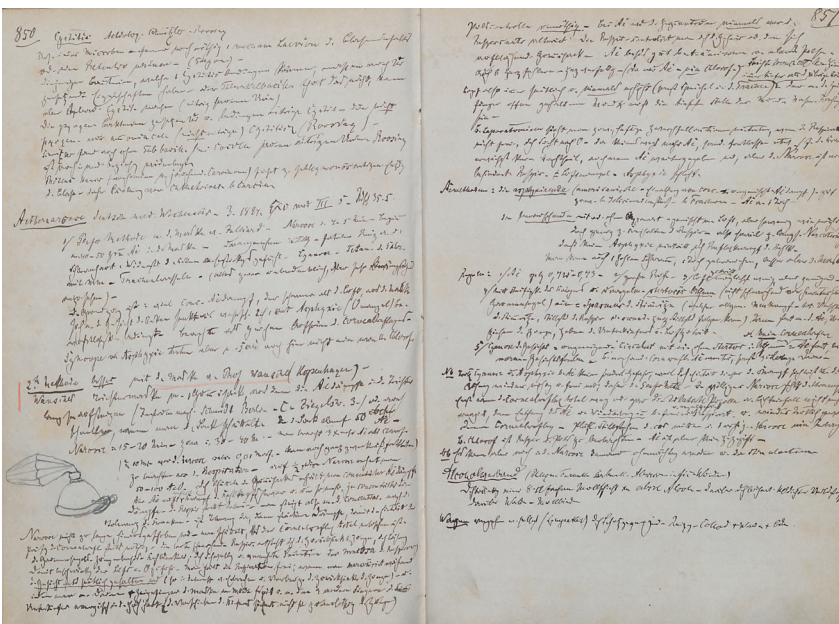
na końcu notatki spisane odręcznym pismem. Są one uporządkowane, a co ciekawe, ich autor kontynuował nawet numerację stron! Kim był? Lekarzem, który uzupełniał kompendium wiedzy o własne doświadczenia lub najnowsze odkrycia? A może studentem, który dopiero przygotowywał się do swoich pierwszych operacji?

W książce *Operative Frakturenbehandlung: Technik, Indikationsstellung, Erfolge* Rudolfa Demela znaleźć można z kolei odręczną dedykację autora dla Hermanna Küttnera.

W książce znajduje się również ekslibris Küttnera. Widnieje na nim wizerunek skryby

III. 6. Fragment książki o urazach mózgu wchodzącej w skład serii „Neue Deutsche Chirurgie” [14]

III. 7. Odłączne notatki sporządzone w podręczniku do chirurgii autorstwa Edmunda Lesera [19]

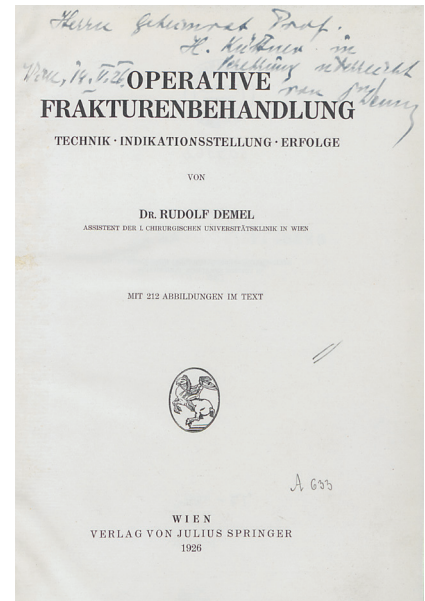
w renesansowym stroju, stojącego przy pulpicie i pieczętującemu notatkę.

W *Grundsätze der Zahn-Chirurgie: eine neue Behandlungs-Methode der Krankheiten der Zähne und des Zahnfleisches enthaltend* podziwiać można ekslibris Walthera Brucka (il. 10). W centrum widać mężczyznę siedzącego przy biurku i półce pełnej książek. Jest on odwrócony plecami, ale po geście podparcia głowy można rozpoznać głębokie zamyślenie. W dolnej części obramowania dostrzec zaś można czaszkę z oczodołami przysłoniętymi liśćmi, a w górnej – modlącą się świętą.

Nie wszystkie ekslibrisy są tak efektowne. Przykładowo w *Lehrbuch der allgemeinen Chirurgie: nach dem heutigen Standpunkte der Wissenschaft* widnieje bardzo skromny, w porównaniu z dwoma poprzednimi przykładami, ekslibris prof. Georga Gottsteina – jest to prosta pieczętka z napisem „Ex libris” i nazwiskiem.

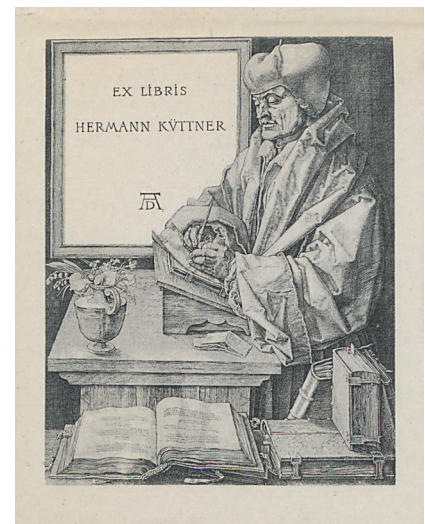
W książkach znaleźć można też pieczętki innych lekarzy praktykujących ówczesnie we Wrocławiu, np. dra Maya, dra Springera, dra Heidricha, prof. Eulera.

Ciekawe są liczne pieczętki bibliotek, klinik czy instytutów, które stworzyły podwaliny regionalnego

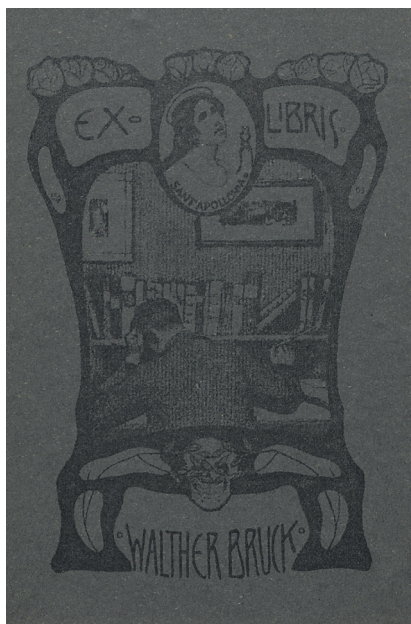

III. 8. Strona tytułowa książki Rudolfa Demela z odręzną dedykacją autora dla Hermanna Küttnera [20]

ośrodka medycznego: dzisiejszego Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu i powiązanego z jego strukturami Uniwersyteckiego Szpitala Klinicznego. Wymienić tu można pieczętki takich instytucji, jak Instytut Stomatologii Królewskiego Uniwersytetu Wrocławskiego, Klinika Chirurgiczna Uniwersytetu Wrocławskiego, Biblioteka Kliniki Chorób Kobięcych we Wrocławiu (wraz z odręzną notatką) i – w innej wersji nazewniczej – Biblioteka Królewskiej Kliniki Chorób Kobięcych we Wrocławiu, jak również Biblioteki Miejskiego Zakładu Leczenia Chorób Nerwowych i Psychicznych oraz Centralnej Biblioteki Miejskich Szpitali w Szpitalu Wszystkich Świętych we Wrocławiu. Ponadto w publikacjach z omawianej kolekcji znaleźć można pieczętkę Biblioteki Stowarzyszenia Lekarskiego w Gdańsku, pieczętkę szpitala polowego

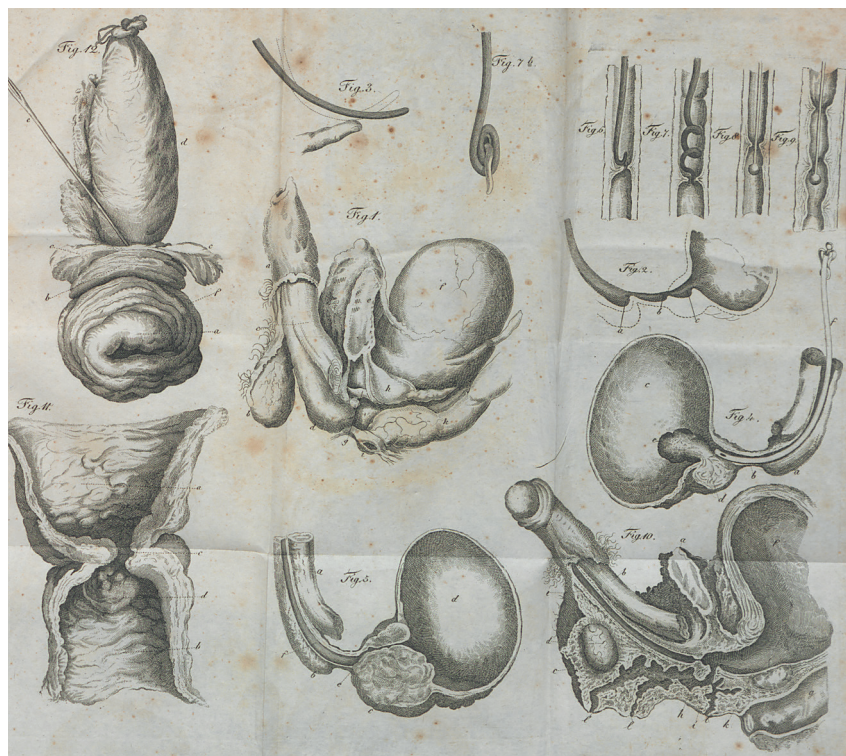
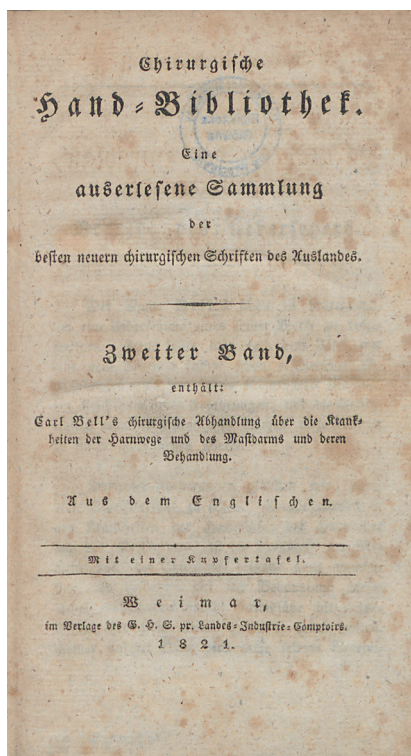
III. 9. Ekslibris Hermanna Küttnera [20]

II. 10. Ekslibris Walthera Brucka [21]

II. 11. Przykładowe pieczętki lekarzy i bibliotek znajdujące się w książkach z kolekcji utworzonej w ramach projektu [22-33]

II. 12 i 13. Strona tytułowa oraz wkładka z rycinami z najstarszej publikacji w kolekcji [34]

w Rawie Ruskiej, oznaczenie egzemplarza dubletu Wojskowej Biblioteki Medycznej w Stanach Zjednoczonych czy przepięknie zachowaną pieczętkę wrocławskiej uniwersyteckiej Polikliniki.

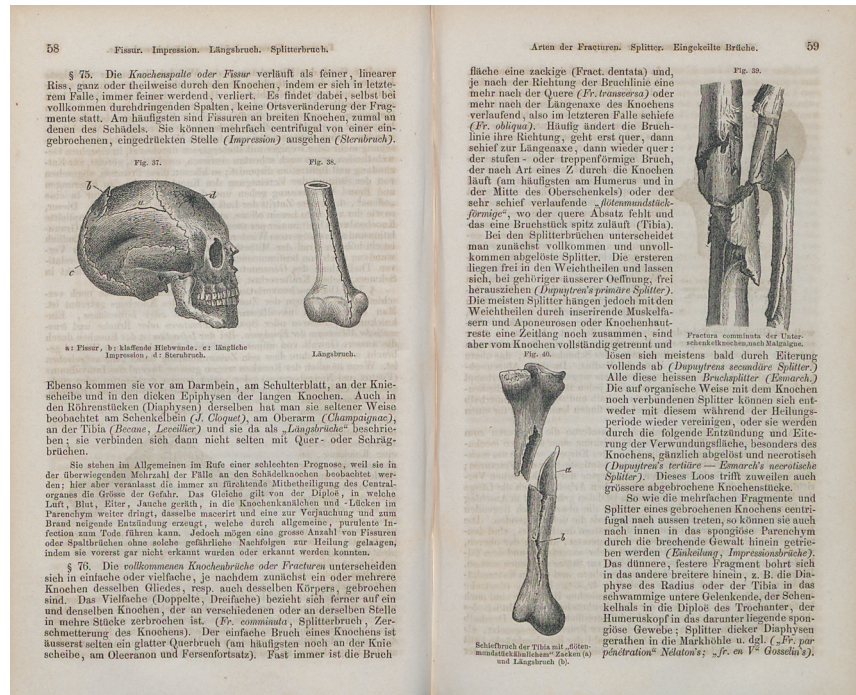
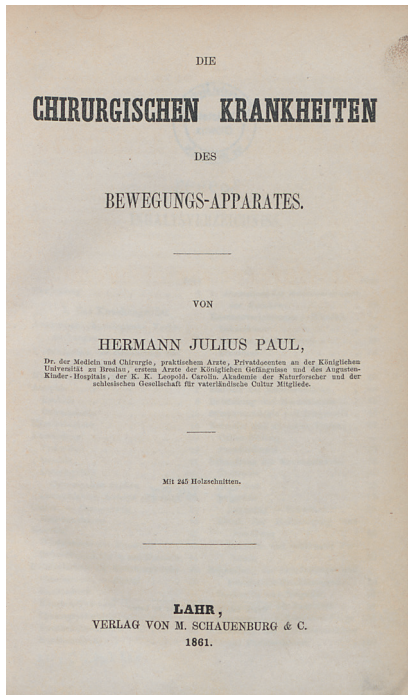
Najstarszą pozycją w kolekcji jest *Chirurgische Hand-Bibliothek: eine auserlesene Sammlung der besten und neuern chirurgischen Schriften des Auslands. Bd. 2, Abhandlung über die Krankheiten der Harnröhre, der Harnblase, der*

Vorsteherdrüse und des Mastdarms. Książka ma już 200 lat! Co oczywiste, nosi bardzo wyraźne ślady zużycia, jednakże jest to piękne wydawnictwo – drukowane gotykiem, wzbogacone zamieszczoną na końcu wkładką z rycinami.

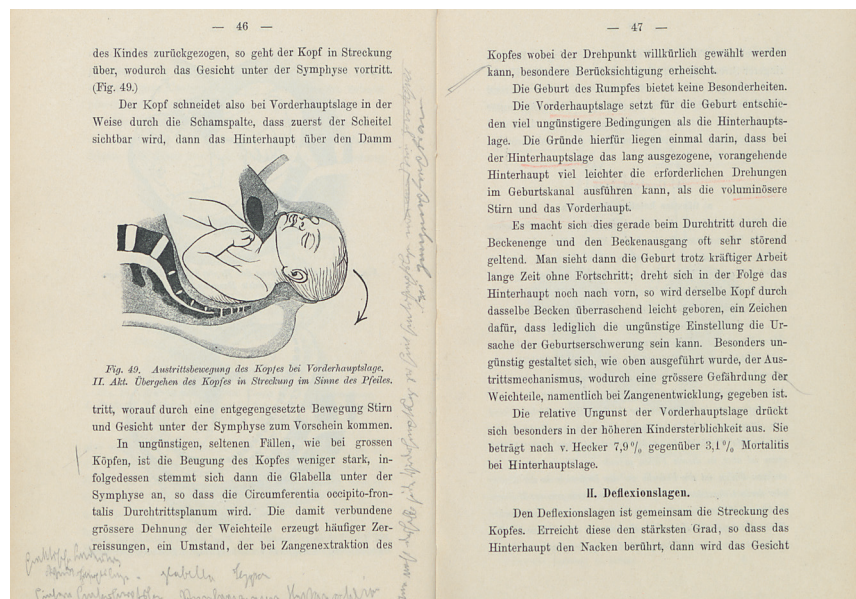
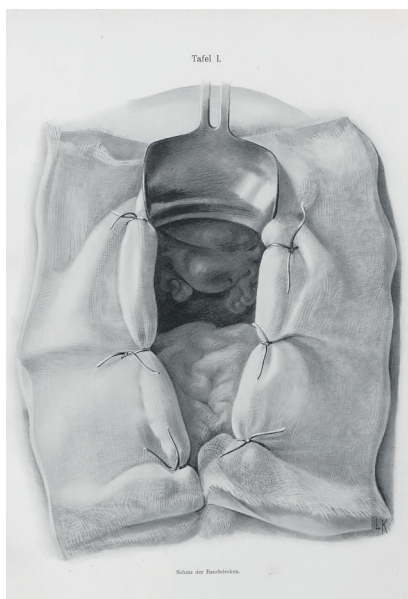
Dla porównania późniejszą o ok. 40 lat pozycję *Lehrbuch der speciellen Chirurgie. Thl. 1, Die chirurgischen Krankheiten des Bewegungs-Apparates* można określić jako niemal nowoczesną, choć i ona zawiera interesujące ryciny.

Kontrast widać także między innymi publikacjami. Książka *Die Technik der Radikaloperation des Uterus-Karzinoms* została wydana w bardzo dużym formacie. Egzemplarz jest ciekawy też ze względu na zamieszczoną na końcu wkładkę ze szczegółowymi rysunkami na kredowym papierze.

Z kolei wspomnianą wcześniej pozycję autorstwa Döderleina wydano w małym formacie, tak aby mogła (dosłownie!) być na podorzędu. Co interesujące, egzemplarz zawiera podkreślenia

II. 14 i 15. Strona tytułowa i fragment książki na temat chirurgii układu mięśniowo-szkieletowego [35]

II. 16. Rycina z atlasu dotyczącego radykalnego leczenia operacyjnego raka macicy [36]

II. 17. Fragment przewodnika po kursie chirurgii położniczej autorstwa Alberta Döderleina wraz z podkreśleniami i dopiskami czytelnika [2]

i dopiski – sugeruje to, że ktoś uznał książkę za przydatną w praktyce lekarskiej.

Inną książką o niewielkich rozmiarach jest *Chirurgie im Felde*, traktująca o chirurgii w warunkach polowych w czasach I wojny światowej.

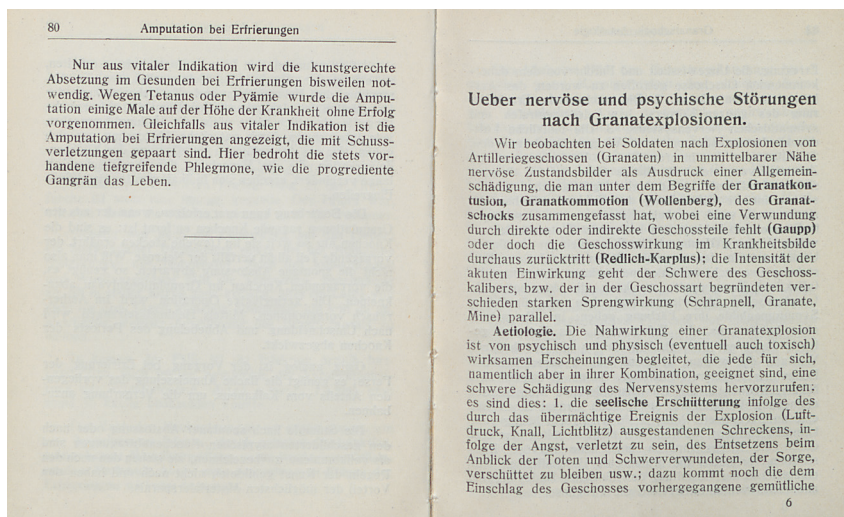
Natomiast z okresu II wojny światowej pochodzi trzyczęściowe wydawnictwo w języku angielskim – *Surgery of Modern Warfare*, które wyróżnia się nie tylko rysunkami, ale też kolorowymi fotografiami.

Kiedy patrzy się na dwie powyższe pozycje z kolekcji, pojawia się nieuchronna refleksja, związana z aktualnymi wydarzeniami we wschodniej części Europy – że książki o takiej tematyce powinny być już tylko historyczną ciekawostką...

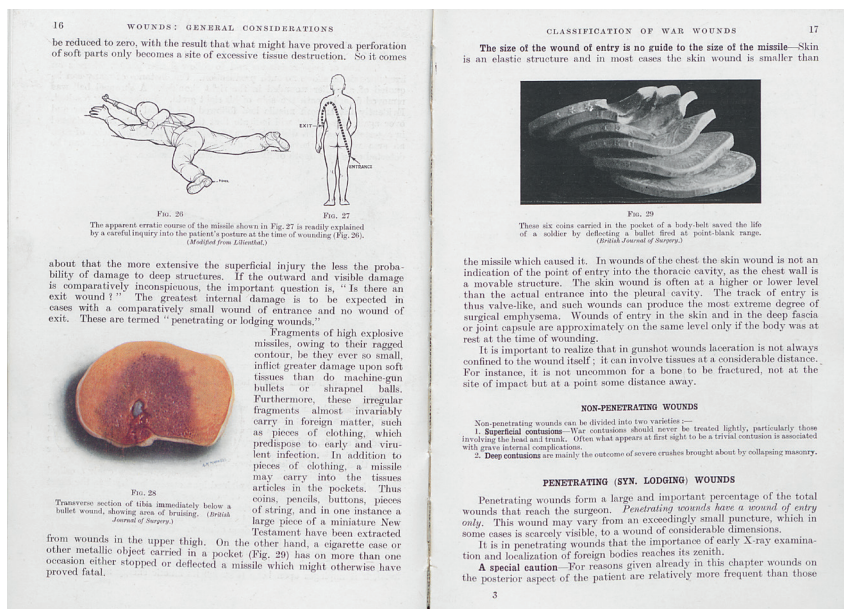
PODSUMOWANIE

Jak ukazano w niniejszym artykule, zbiory Biblioteki UMW obejmują wiele perełek, które z pewnością zainteresują niejednego badacza historii

medycyny i bibliofila. Pozyskanie środków finansowych na realizację zadania umożliwiło zespołowi projektowemu z Uniwersytetu Medycznego stworzenie wspaniałej, ciekawej pod wieloma względami kolekcji z zasobów dotąd ukrytych w archiwach i magazynach – a mających ogromny potencjał – oraz udostępnienie jej szerokiemu gronu odbiorców. Jest to nie tylko obowiązkiem, ale przede wszystkim celem każdego bibliotekarza, który swój zawód wykonuje z pasją. Właśnie dlatego bibliotekarze z zespołu powołanego do prac nad kolekcją podjęli się nowego zadania

II. 18. Fragment książki o chirurgii polowej z czasów I wojny światowej [22]

II. 19. Fragment anglojęzycznej książki poświęconej chirurgii wojennej z czasów II wojny światowej [37]

z zaangażowaniem, które wynikało z wewnętrznego przekonania o wartości opracowywanego zbioru dla nauki i historii regionu.

Realizacja takiego przedsięwzięcia daje również motywację do dalszych działań i poszukiwań kolejnych projektów. Jest to korzystne dla bibliotek, m.in. ze względu na uzyskanie wsparcia finansowego dla zespołu danej instytucji czy możliwość doposażenia sprzętowego – w przypadku omawianego projektu było to doposażenie introligatorni w materiały służące do konserwacji książek.

Warto więc na bieżąco śledzić konkursy projektowe, szczególnie te przeznaczone dla bibliotek. Ważnymi aspektami są wysoka świadomość potencjału zasobów i wyłuszczenie tych najciekawszych, a także organizowanie z zespołem burz

mózgów, w czasie których ustalone zostanie, co dobrze byłoby pokazać użytkownikowi. Istotne jest też, aby pozwolić zespołowi na kreatywność czy niestandardowe podejście, bo to dzięki temu rodzą się najlepsze pomysły. Oczywiście nie wolno pomijać oszacowania objętości zasobu i liczby pracowników powołanych do zadania, ponadto trzeba pamiętać o odpowiednim rozplanowaniu prac, aby zrealizować projekt w wyznaczonym terminie. Gdy cel zostanie wyznaczony, a zespół utrzyma motywację do działania, efekty będą warte podjętego wysiłku.

REFERENCE LIST

1. Albert Döderlein [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Albert_D%C3%B6derlein

2. Döderlein A. Leitfaden für den geburtshilflichen Operationskurs. Leipzig: Verlag von Georg Thieme; 1912.
3. Lexer E. Wiederherstellungschirurgie. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth; 1920.
4. Theodor Billroth [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Theodor_Billroth
5. Billroth T, Winiwarter Av. Die allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie in einundfunfzig Vorlesungen: ein Handbuch für Studierende und Aerzte. Berlin: Verlag von Georg Reimer; 1887.
6. Edmund Leser [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Leser
7. Martin Kirschner (chirurg) [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Martin_Kirschner_\(chirurg\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Martin_Kirschner_(chirurg))
8. Emil Theodor Kocher [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Emil_Theodor_Kocher
9. Carl Garré [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Garr%C3%A9
10. Garré C, Borchard AF. Lehrbuch der Chirurgie. Sechste, neu bearbeitete Auflage ed. Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel; 1928.
11. Jan Mikulicz-Radecki [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Mikulicz-Radecki
12. Stereoscopischer medicinischer Atlas: aus der chirurgischen Abteilung des Allerheiligen Hospitals zu Breslau. Lfg. 21, 6te Folge, Chirurgie. Neisser A, Mikulicz-Radecki J, Partsch K, editors. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth; 1898.
13. Hermann Küttner [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_K%C3%BCttner
14. Küttner H. Verletzungen des Gehirns. T. 1, Gedeckte Hirnverletzungen, Hirnwunden, Fremdkörper des Gehirns. Küttner H, editor. Stuttgart: Enke; 1920.
15. Zespół Tietzego [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zesp%C3%B3%C5%82_Tietzego
16. Alexander Tietze [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Alexander_Tietze
17. Ernst Küster [Internet]. Wikipedia; [cited 10.06.2022.] Available from: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ernst_K%C3%BCster
18. Kuczkowski J, Tretiakov D. Historia otologii: od starożytności do końca XIX wieku. Polski Przegląd Otolaryngologiczny. 2014;3(3): 230-7.

19. Leser E. Die specielle Chirurgie in 50 Vorlesungen: ein kurzgefasstes Lehrbuch für Ärzte und Studierende. Jena: Gustav Fischer Verlag; 1890.
20. Demel R. Operative Frakturenbehandlung: Technik, Indikationsstellung, Erfolge. Wien: Verlag von Julius Springer; 1926.
21. Koecker L. Grundsätze der Zahn-Chirurgie eine neue Behandlungs-Methode der Krankheiten der Zähne und des Zahnfleisches enthaltend. Weimar: Verl. des Großh. Landes-Industrie-Comptoirs; 1828.
22. K. und k. 2. Armeekommando. Chirurgie im Felde. [s.l.]: [s.n.]; [1917?].
23. Lehrbuch der speziellen Chirurgie für Studierende und Ärzte. Bd. 2, T. 1, Chirurgie des Unterleibs. Hochenegg Jv, editor. Berlin: Urban & Schwarzenberg; 1908.
24. Die Chirurgie. Bd. 5 : eine zusammenfassende Darstellung der allgemeinen und der speziellen Chirurgie: Die Chirurgie der Brust. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage ed. Kirschner M, Nordmann O, editors. Berlin: Urban & Schwarzenberg; 1941.
25. Bruns Vv. Die chirurgischen Krankheiten und Verletzungen des Gehirns und seiner Umhüllungen. Tübingen: H. Laupp'schen; 1854.
26. Dührssen A. Der Vaginale kaiserschnitt: (nebst bericht über eine erfolgreiche vaginale exstirpation des rupturirten uterus unmittelbar post partum). Berlin: Verlag von S. Karger; 1896.
27. Gabriel WB. The principles and practice of rectal surgery. London: H. K. Lewis & Co. Ltd.; 1932.
28. Guggisberg H. Geburtshilfliche Operationslehre für Studierende und Ärzte. Stuttgart: Enke; 1916.
29. Kocher ET. Chirurgische Operationslehre. Vierte vielfach umgearbeitete Auflage ed. Jena: Verlag von Gustav Fischer; 1902.
30. Kocher ET. Chirurgische Operationslehre. Fünfte vielfach umgearbeitete Auflage ed. Jena: Verlag von Gustav Fischer; 1907.
31. Kocher T. Hirnerschütterung, Hirndruck und chirurgische Eingriffe bei Hirnkrankheiten. Wien: Alfred Hölder; 1901.
32. Oberst A. Kurzgefasste chirurgische Operationslehre (Operationskurs): für Studierende und Ärzte. Berlin: Verlag von S. Karger; 1911.
33. Shands AR. Handbook of orthopaedic surgery. St. Louis: The C. V. Mosby company; 1940.
34. Bell C, Shaw J. Chirurgische Hand-Bibliothek: eine auserlesene Sammlung der besten und neuern chirurgischen Schriften des Auslands. Bd. 2, Abhandlung über die Krankheiten der Harnröhre, der Harnblase, der Vorsteherdrüse und des Mastdarms. Nach der neuen ganz umgearbeiteten Auflage vom Jahr 1820 ed. Weimar: Landes-Industrie-Comptoir; 1821.
35. Julius Paul H. Lehrbuch der speziellen Chirurgie. 1. Theil: Die chirurgischen Krankheiten des Bewegungs-Apparates. Lahr: M. Schauenburg; 1861.
36. Sigwart W. Die Technik der Radikaloperation des Uterus-Karzinoms. Wiesbaden: Bergmann; 1911.
37. Surgery of modern warfare. Part I. Third edition (complete in six parts) ed. Bailey H, Birch CA, editors. Edinburgh: E. & S. Livingstone; 1944.

Paulina Obuchowicz

Medical Library, Wrocław Medical University, Poland

Correspondence to: paulina.obuchowicz@umw.edu.pl

